

Книгата е отпечатана на хартия от устойчиво
управлявани гори от мрежата PEFC CHAIN OF
CUSTODY

ПОРЕДИЦА
ПОЛИТИЧЕСКА
КЛАСИКА

ДЖОН СТЮАРТ МИЛ

ПОДЧИНЕНИЕТО НА ЖЕНИТЕ

- © Джон Стюарт Мил, автор
- © Дамян Дамьянов, художник на корицата
- © Светослав Малинов, превод, увод, бележки и приложения,
научна редакция
- © Наталия Станчева, Борис Попиванов, превод
- © Свела софт енд пблншннг АД

София • 2010

ISBN: 978-954-28-0699-8

 cielo

майка си, другият на сестра си; единият от тях, Шарл VIII⁴ просто е бил момченце, но когато е сторил това, той е действал съгласно намеренията на своя баща Луи XI, най-способния монарх на своето време; другият, св. Луи⁴, е най-добрият и един от най-енергичните управници от времето на Карл Велики на сетне. И двете принцеси управляват по начин, който едва ли е достигнат от някой от съвременните им принцове. Император Карл V, най-умелият политик на своето време, който е имал на служба при себе си толкова способни мъже, с колкото едва ли е разполагал друг владетел, и най-малко от всички е бил готов да пожертва интереса си за сметка на лични чувства, последователно е посочил за длъжността губернатор на Нидерландия две принцеси от своето семейство, редувайки ги на този пост, докато е бил жив (впоследствие те са наследени от трета). И двете управлявали изключително успешно, а едната – Маргарита Австрийска⁵, е измежду най-способните политички на епохата.

Толкова по едната страна на въпроса. Сега за другата. Когато се казва, че зад кралиците управляват мъже, трябва ли да се разбира същия смисъл, както когато се казва, че кралето са поставявани от жени? Означава ли това, че кралиците избират за провеждането на своето управление мъжете, които им партнират в личните удоволствия? Примерите за това са редки, дори измежду тези, които са толкова безскрупулни по отношение на последното, колкото е била Екатерина II, а доброто управление, което, както се твърди, се дължи на мъжете, не може да бъде открито в тези случаи. Ако това е вярно, то тогава админист-

рацията се намира в ръцете на по-добри мъже при управлението на една кралица, отколкото на един обикновен крал; това би означавало, че кралиците имат по-добре развити способности да правят избор, а оттук би следвало, че жените са по-добре квалифицирани от мъжете както за поста на суверен, така и за този на първи министър, тъй като основната задача на министър-председателят, не е лично да управлява, а да избира най-подходящите лица, които да оглавят всяко отделно ведомство на публичните дела. Способността по-бързо да проникват в характера на човека (едно от нещата, при които се признава върховенството на жените по отношение на мъжете) със сигурност ги прави, при приблизително равна квалификация по другите въпроси, по-способни от мъжете при избора на това средство за управление – избор, който е може би най-важната задача на всеки, който има нещо общо с управлението на човечеството. Дори безпринципната Катерина Медичи е била в състояние да усети качествата на канцлера си Лопитал⁶. Но наред с това е вярно, че повечето велики кралици са велики благодарение на собствените си управленски заложби и тъкмо поради тази причина мъжете са им служели добре. Управляващите жени държат върховното ръководене на делата в собствените си ръце, а ако се вслушват в добри съветници, чрез този факт дават най-силното доказателство, че преценката на тези съветници съвпада с тяхната позиция за справянето с големите въпроси на управлението.

Разумно ли е да се смята, че тези, които са пригодни за по-високите политически постове, не са способни да се квалифицират за по-маловажните? Има ли причина, коренища се в същината на фактите, които оправдава това, че съпругите и сестрите на принцовете, винаги, когато са призовани, биват смятани за компетентни, колкото са и самите принцове за изпълнението на техните дела, но съпругите и сестрите на държавниците, администраторите, директорите на компании и ръководителите

⁴ Св. Луи IX – крал на Франция (1226–1270); жоронясан е на 12-годишна възраст и за негов регент е обявена майка му Бланш Кастийска. – бел. ред.

⁵ Маргарита Хабсбург-Австрийска (1584–1611) – австрийска ерцхерцогиня и кралица на Испания и Португалия, съпруга на крал Филип III; другата спомената от Мил жена е сестрата на Карл V – Мария Унгарска, която е била регентка за периода 1531–1552; те са наследени от дъщерята на Карл V – Маргарита, херцогиня на Парма, която е била регентка за периода 1559–1567. – бел. ред.

⁶ Мишел дьо Лопитал (1507–1573) – френски лекар и политик. – бел. ред.

представлява наблюдението, че единствените неща, от които действащите закони изключват жените, са нещата, които те са доказали, че могат да вършат. Няма закон, който да е възпрепятствал една жена за написването на всички пиеси на Шекспир или опери на Моцарт. Но ако кралица Елизабет или кралица Виктория не бяха наследили престола, те не биха могли да бъдат наговарени с изгълбението и на най-незначителните политически задължения, в което първата е доказала, че е равна на най-великите управници.

Ако без психологически анализ от опита може да се изведе нещо показателно, то е, че дейностите, които не са разрешени на жените, са точно тези, за които те са особено компетентни – тяхното призвание да управляват си е проправило път и е станало очевидно от изключително малкото предоставени възможности, докато сред редиците от бележити творци, които очевидно са били напълно открити за тях, жените съвсем не са се отличили по този начин.

Знаем колко малко управляващи кралици в сравнение с кралете ни представя историята; от този малък дял мнозинството са показали управленски талант, въпреки че много от тях са се възкачили на престола в тежки времена. Забележително е също така, че в голяма част от случаите те се отличават с качества, напълно противоположни на въображаемия и общоприет характер на жените – те са проявили точно толкова твърдост и енергия в управлението си, колкото и интелигентност. Когато към кралиците и императриците прибавим регентите и управлявали-те провинции, списъкът на жените, изявили се в управлението на човечеството става изключително дълъг.² Този факт е толкова

ва непохватим, че никой много отдавна се е опитал да обърне спора и да изопачи признатата истина, като я е превърнал в допълнителна обида, казвайки, че кралиците са по-добри от кралете, защото зад управляващите крале се крият жени, а зад кралиците – мъже.

Може да изглежда, че излишно хабим разума си, оборвайки една лоша шегга, но такива шегги влияят върху съзнанието на хората и аз съм чувал мъже да повтарят това твърдение с такава изражение, сякаш в него има никаква истинност. Във всеки случай, ако не за друго, това ще ни послужи за отправна точка в дискусиата. Заявявам, че не е вярно, че зад кралете скрито управляват жени. Такива случаи са изключително редки – а слабите крале са управлявали посредствено под влиянието на мъже-фаворити толкова често, колкото и под влияние на жени. Когато един крал се остави да бъде наставляван от жена единствено заради любовните си влечения, малко вероятно е управлението да е добро, въпреки че има и изключения. Но френската история разполага с двама крале, които доброволно отстъпват ръководенето на държавните дела за дългогодишни периоди – единият на

телно изучаване на хищниските управления. Има много такива примери, защото, макар че според хищниските институции една жена не може да управлява, тя е законният регент на кралството, докато наследникът е непълнолетен, а случаите на непълнолетни наследници са доста често, с оглед на това, че животът на мъжете управници често е преждевременно прекъсван като резултат от заседнал живот и прекомерно отдаване на плътски наслади. Като вземем предвид, че принцесите никога не са виждани на публично място, никой не са разговаряли с мъж дори от собственото им семейство, освен скрити зад завеса, че като цяло не могат да четат, а ако знаят, то няма книга на техния език, която може да им даде дори най-незначителни напътствия в политическите дела, то примерът, който те дават за способността на жените да управляват, е наистина поразителен. – Бел. на автора.

² Шарл VIII – крал на Франция (1483–1498); коронясан е на 13 годишна възраст и за негов регент по настояване на баща му крал Луи XI е обявена сестра му Ана. – бел. ред.

конституционното законодателство е правото на глас да бъде оградено с необходимите предпазни ограничителни мерки, но каквито и форми на защита да са задоволителни по отношение на мъжкия пол, изискваните за жените не трябва да са по-различни. Каквито и да са условията и параметрите за предоставяне на избирателни права на мъжете, не може да се обоснове непредоставянето им на жените. Няма вероятност мнозинството жени, в която и да е класа, да има различно политическо становище от мнозинството мъже в същата класа, стига въпросът да не е от онези, които изрично застъпват по някаква начин интересите на жените – и ако това е така, то жените настояват за правото на глас като гаранция за справедливи и равнопоставени отношения. Това би трябвало да е очевидно дори за тези, които не са съгласни с никоя от останалите доктрини, които застъпвам. Дори ако всяка жена беше съпруга, а всяка съпруга трябва да бъде роб, то в още по-висока степен тези роби биха се нуждаели от защитата на закона; а ние знаем с каква законова защита разполагат робите там, където законите са изработени от господарите.

По отношение на въпроса за пригодността на жените не само да участват в избори, но и сами да заемат длъжности и да практикуват професии, в това число да заемат важни публични отговорности, вече отбелязах, че подобно съображение не е важно за практическия въпрос на дебата – това е така, тъй като всяка жена, която успее в професия, достига до която е открит, доказва чрез самия този факт, че е квалифицирана за нея. В случая с публичните служби, ако политическата система на страната е такава, че да изключва неподходящите мъже, тя по същия начин ще изключва и неподходящите жени; от друга страна, ако не е такава, не произлиза повече зло от факта, че непригодните лица, които тя допуска, може да са мъжески жени. Следователно дотолкова, доколкото е признато, че известен брой жени може би са подготвени за изпълнението на тези задължения, законите, които затръщават вратата пред тези изключения, не могат да бъдат оправдани от евентуални становища, засягащи въз-

можностите на жените като цяло. И макар че този последен довод не е съществен, той далеч не е неуместен. Един лишен от предразсъдъци поглед върху него дава допълнителна сила на аргументите срещу становището за липсата на способности у жените и ги засилва, обръщайки голямо внимание на практическата полза.

Нека най-напред напълно се абстрахираме от всякакви психологически аргументи, които имат тенденцията да показват, че всички умствени различия, за които се предполага, че съществуват между мъжете и жените, не са нищо друго освен естествена последица от разликата в образованието и обстоятелствата и не са показател за радикално различие, а още по-малко пък за това, че по природа умствените възможности на жените са радикално по-ниски. Нека разгледаме жените такива, каквито са понастоящем или каквито знаем, че са били, както и възможностите, които на практика са показали. Какво е онова, което те са вършили и за което е доказано, че могат да вършат? Когато размислим колко усилено жените са обучавани да се въздържат, вместо да се стремят към онези професии и цели, запазени за мъжете, очевидно е, че когато разгледаме въпроса за действителните им постижения, аз стъпям върху твърде скромна основа. В този случай негативното доказателство няма голяма стойност, докато позитивното служи за извеждане на заключения. Не може да се заключи, че не е възможно една жена да бъде като Омир или Аристотел, като Микеланджело или Бетовен, само защото все още никоя жена не е създала творби, сравними с техните в тази степен на съвършенство. Този отрицателен факт в най-добрия случай оставя въпроса висящ и отворен за психологически дискусии. Съвсем сигурно е обаче, че една жена може да бъде като кралица Елизабет или Девора¹ или Жана д'Арк, тъй като това не е логическо заключение, а факт. Интерес днес

¹ Девора – старозаветна пророчица и единствената жена съдия в Израел преди монархията. Вж. *Книга Съдия Израилевци*, глави 4 и 5. – бел. ред.

лите епохи прибавим опита от по-нови времена, да отрече, че жените, и то не просто няколко, а много жени, са доказали, че са способни да вършат всичко, което се върши от мъже, и да правят това успешно и достойно за похвала. Максималното, което може да се каже, е, че има много неща, в които някоя жена не е успяла да се справи така добре, както когато те са извършвани от мъж – т.е. има много неща, в които жените не са достигнали най-високото ниво. Изключително малко на брой обаче са онези дейности, които зависят от умствени способности, най-високото ниво на които не е било доближено от жените.

Не е ли това достатъчно, и повече от достатъчно, за да се превърне недопускането им до състезание с мъжете за упражняването на тези длъжности в тирания за тях и пречка за обществото? Не е ли просто назоваване на добре известен факт, ако кажа, че такива длъжности често се попълват от мъже, далеч по-непригодни за тях, отколкото за голям брой жени, от мъже, които на справедливия терен на състезанието биха били победени от жените? Какво значение има, че може би никъде съществуват мъже, напълно ангажирани в изпълнението на други дейности, които може да са още по-добре квалифицирани от жените, упражняващи професиите, за които става дума? Не се ли случва това при всички състезания? Такова изобилие от мъже, пригодни за изпълнение на висши задължения, ли има, че обществото да може да си позволи да се откаже от услугите на някой компетентен човек? Толкова ли сме сигурни, че на наше разположение винаги ще намираме подготвен мъж за всяка задача или длъжност със социална значимост, която се оваканти, толкова ли сме сигурни, че не губим нищо, като налагаме възбрана върху половината човечество, предварително отричайки възможността да се ползваме от тези качества, колкото и забележителни да са те? А дори да не са ни необходими, в съответствие със справедливостта ли е да им отказваме полагащия им се по право дял почит и признание? Или да не приемем моралното право на всички човешки същества да избират своята професия (стига да не вредят на другите) според собствените си предпо-

читания и на своя отговорност? И несправедливостта не е ограничена само до тях – тя е споделена и от хората, които биха могли да се възползват от техните услуги. Постановяването, че някои хора не бива да бъдат лекари или адвокати или пък членове на Парламента, означава да ошетим не само тях, но и всички, които прибават до услугите на лекари или адвокати или избират членове на Парламента, като ги лишават от стимулиращия ефект на големата надпревара и усиления на състезаващите се и съдновременно ограничава индивидуалния им избор до по-тесен кръг от възможности.

Може би ще бъде достатъчно, ако в детайлите на моята аргументация се ограничи до функциите с публичен характер – ако съм убедителен за тях, вероятно с готовност ще се признае правото на жените на достъп до всички други професии, за които изобщо е от значение дали са допускани, или не. В началото нека започна с отбелязването на една функция, която значително се откроява пред всички останали, функция, правото да се ползват от която в ни най-малка степен не зависи от никакви евентуално възможни въпроси, засягащи способностите на жените. Имам предвид правото на глас както на парламентарни, така и на местни избори. Правото да участваш в избора на тези, които ще са носители на публична отговорност, е съвсем различно нещо от това да се състезаваш за тази отговорност. Ако някой не би могъл да даде гласа си за член на Парламента, който не е подходящ за кандидат за такъв пост, правителството всъщност би представлявало една тясна олигархия. Разполагането с право на глас за избор на хората, които ще те управляват, е средство за самозащита, дължимо на всекиго, дори този човек винаги да остане изключен от участие в управлението, а това, че жените се смятат за пригодни да извършват такъв избор, може да бъде доказано от факта, че законът вече предоставя това право на жените в най-важния за тях случай, тъй като изборът на една жена на съпруг, който да я управлява до края на живота ѝ, винаги се приема за доброволно направен от самата нея. В случая с избирането на публични постове, задължение на

ГЛАВА III

По другия аспект на въпроса за справедливото равенство на жените – достъпът им до всички длъжности и дейности, запазени като монопол на по-силния пол до този момент – не очаквам да срещна каквито и да било трудности в убеждаването на всеки, съгласил се с мен относно равенството на жените в семейството. Вярвам, че липсата на способности в която и да е друга сфера просто им е приспана, за да се запази подчиненото им положение в семейния живот; това е така, тъй като голяма част от представителите на мъжкия пол все още не могат да възприемат идеята да съжителстват с равнопоставена личност. Ако не беше така, мисля, че почти всеки, при сега съществуващите възгледи в политиката и политическата икономия, би признал несправедливостта на това половината от човешкия род да бъде изключвана от повечето доходоносни дейности и от почти всички висши обществени длъжности, като от самото раждане на жените е предопределено, че те не притежават и по никакъв начин не могат да добият квалификация за професия, нито по законен път са открити и за най-глупавите и най-жалките представители на другия пол; или че колкото и квалифицирани да са те, тези професии са забранени за тях с цел да бъдат запазени като изключителна привилегия на мъжете. През последните два века, тогава, когато се е смятало (а това не се е случвало често), че е необходимо никакъв довод, по-силен от простото съществуване на факта, който да докаже липсата на способности у жените, хората рядко са изтъквали като аргумент техния по-слаб умствен капацитет; по времето, когато е имало действително изпитание на личните умения в схватките на публичния живот (от който жените не са били изключени), никой всъщност не е вярвал в това. Аргументът, изтъкван в онези дни, не е женската непригодност, а интересът на обществото, с което е имало предвид интересът на мъжете, по същия начин, по който държавният интерес (raison d'état) е означавал добруването на управлението и

подкрепата за съществуващата власт и това се е смятало за достатъчно обяснение и извинение за най-отвратителни престъпления.

В наши дни властта разполага с по-изтънчен език и всеки път, когато потиска някого, се преструва, че го прави за собственото му благо – в съответствие с това, когато нещо е забранено на жените, смята се за необходимо да се мисли и за желателно да се вярва, че те са неспособни да вършат това нещо и че стремежи се към него, се отклоняват от истинския път на щастието и успеха. Но за да стане подобен аргумент приемлив (не казвам логически обосновен), този, който го използва, трябва да е подготвен да го развие в много по-широк мащаб, отколкото, имайки предвид настоящия опит, някой се осмелява да направи. Не е достатъчно да се защитава тезата, че като цяло жените са по-слабо надарени с някои конкретни висши умствени способности, отколкото мъжете, или по-малък брой жени, отколкото мъже, са компетентни за дейности и длъжности, високо интелектуални по своята същност. Необходимо е да се поддържа становището, че изобщо няма жени, които да са пригодни да ги упражняват, и че най-изтъкнатите сред жените по отношение на интелектуалните си способности се намират на пониско равнище от най-посредствените сред мъжете, на които понастоящем тези длъжности се предоставят. Тъй като, ако изпълнението на длъжността се решава или посредством конкурс, или посредством някакъв вид избор, който гарантира охраната на публичния интерес, не трябва да съществуват опасения, че някои важни постове ще попаднат в ръцете на жени с по-малко способности от средните за мъжете изобщо или за мъжете – техни съперници. Единственият резултат би бил, че много по-малко жени, отколкото мъже, ще заемат такива длъжности – резултат, който при всички случаи със сигурност ще се получи дори само поради предпочитанието, често проявявано от мнозинството жени към единствената професия, в която няма кой да се състезава с тях. Днес дори човек, най-дълбоко убеден в малоденността на жените, не осмелял, след като съм мина-